

Kõlvatud naised Tallinna eeslinnas *anno 1660 ja 1666*

Inna Põltsam-Jürjo

Allikas ja tema tekkelugu

Tallinna Linnaarhiivis Tallinna Magistraadi fondis säilikus Bs7,¹ mis sisaldab peaasjalikult linnakodanike rõivaste ja pidude lukust reguleerivaid raemäärusi, leidub kaks huvipakkuvat 1660. ja 1666. aastast pärit dokumenti. Oma sisu poolest need nimetatud säilikusse väga ei sobiksi. Tegu on, nagu dokumendist lugeda, “Lühikese kokkuvõttega hooradest *anno 1600 13.–14. juunini*” (*Kurtzer auszug der huren von Anno 1660 dem 13. bis 14. Junij*). Sisult samasugune on 1666. aastal 21.–22. mail koostatud loend. Nimekirjad on kirjutatud suureformaadilistele paberi lehtedele (35x23cm), 1660. aasta oma asub säilikus l. 384–385p ning 1666. aasta oma l. 386–386p. Tegu on enam kui tõenäoliselt algsete märkmete n.-ö. puhta ümberkirjutusega, sellele viitavad muu hulgas mõned teksti ümberkirjutamisel tekkinud vead. 1666. aasta nimekiri on oluliselt lühem. Raske öelda, kas oli kõlvatud naisterahvaid vahepealsete aastate jooksul tõepoolest vähemaks jäänud või pigem on teine nimekiri lihtsalt lõpetamata. Ajalookirjanduses on kõnealuseid allikaid kasutanud Heino Gustavson, kes 1991. aastal ilmunud raamatus “Kõige vanem elukutse” mõningaid juhtumeid põgusalt ja üsna vabas vormis refereerib.² Dokumendid pakuvad aga tunduvalt rohkem ja mitmetahulisemat

informatsiooni ning väärivad tervikuna publitseerimist.

Eelpool mainitud kahel aastal korraldas Tallinna raad visitatsiooni eeslinna nelja kvartalisse, eesmärgiga kirjutada üles kõik kahtlase kuulsusega, s. t. linnavalitsuse jaoks “hooradena” kvalifitseeruvad naised. Kes täpsemalt visitatsioonil osalesid ja seda läbi viisid, allikast ei selgu. Käidi majapidamisest majapidamisse, esitati küsimusi, kuulati kaebusi ja “külajutte” ning pandi saadud informatsioon kirja. Mitte kõiki visiteerijaid huvitanud isikuid ei õnnestunud tabada, nendega vahetult suhelda. Osa inimesi hoidis rae delegatsiooni eest teadlikult kõrval. Nii ei õnnestunud visiteerijatel kohtuda Peter Schneider’i juures elanud kolme nn. vaba naisega (*3 lose weiber*)³. Henrich Bade’ kõrtsi kaks “hoora” olid lausa Tõnismäele (juba keskajal ei kuulunud Toompea ja Tõnismägi Tallinna rae jurisdiktsiooni alla) paku jooksnud. Teiste hulgas vältis küsitlejaid Sajianagka Jahn koos oma vennaga, viibides targu kodust eemal. Samas on selgusetu, mil moel need kaks meest “hoorade” nimekirja koostamisel asjasse puutusid. Isikute kohta, kellega vahetult kohtuda ei õnnestunud, tegid visiteerijad n.-ö. uurimistööd naabrite juures. Nii seisab mitme sissekande juures märges,

¹ Tallinna Linnaarhiiv f. 230, n. 1, s. Bs7.

² H. Gustavson. Kõige vanem amet. Tallinn, 1991, lk. 48–49.

³ Sõna *los* on mitmetähenduslik, see võib tähendada häbitut, aga ka vaba, üksikut või “lahtist”. Nt. oli *los treiber* Liivimaal päevatööline. *Loses weib* ei tähenda mitte niivõrd prostituuti, kuivõrd päevapalga eest juhutöödest elatuvat naist, vt. P. Johansen, H. von zur Mühlen. Deutsch und Undeutsch im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Reval. Köln, Wien, 1973, lk. 282–283.

B. A. 7.

1666.

Was bey nechtgefallener außentästlicher Visitation,
nemlich d. 11. und 22. May dieses 1668 Jahres,
in den 4 Quartiren vorgefallen,

Stoß = ^{Went} Klein = 11 Fuß = 44000 Quarten.

Die Götter der Ringe sind der ganzen Menschheit, liegt eine Fülle in
sich selbst, welche zu allem geführt,

daß sein Grab, in St. Luitpold. Norwimons Bräue ist ein Weib, welche
ihm das nach in Jura Handbrotte liegen.

In Einigkeit Ringe soll nicht Reatere für Einanfallter.

Der Notar des Bezuges soll eine Eidesurkunde, die mit der Familienstands-Beurteilung ganz übereinstimmt, ausstellen.

[illegible]

In Paris: Pierre Rivière auf dem Rappenberg, bei dem Eifflon, ist eine Opauflosung
Person, gefasst mit gewöhnlicher Sprache, jedoch ein ungewöhnliches Leben. In selbigen
Logenmonat ist noch eine andere Person namens Maxxi.

Der Postillons Knecht auf dem Jambly ist eine Magd, welche eine Zeitlang bey H.
 Advocat Brünings gedient, ist des Jambly Dienstherrn Tochter geblieben,
 so sie küßlich Runen dergest.

Ueber Quinto Magdalen's Pinnen-Jenis wird sehr gesprochen, und alle mir vorgekommene
Leber, sind sehr stark vergrößert, auch ist das Dorsalhörnchen Meistens An-
toni, seltener Klüppel besetzt, weshalb böse Reputation.

Maglors Rodt gilt den für fahr mit 111 einer Schindbrist Rodt gefahren, den Rodt
 soll es fortwärt gefahren, so es in Nallum Moll und einmahl bey der
 gelogen, formacher nicht mehr.

et võib või tuleb teha täiendavaid järelepärimisi (nt. *kann nachgeforschet werden; mus nachgefraget werden*). Näiteks elasid Suure-Rannavärava ja Nunne värava vahelises eeslinnakvartalis asunud Külma kõrtsis (*Külma Kortz*) kaks tugevat teenijatüdrukut. Millega viimased tegelesid ehk kuidas endale elatist teenisid, see jäi visiteerijatele n.-ö. kodutööna välja selgitada, naabrite käest järele kuulata.

Väärib tähelepanu, kui palju visiteerijate kogutud infost rajanes nimelt kuuldustel, naabrite ja kaaskondsete ütlustel. See viitab kuulujuttude tähtsale sotsiaaldistsiplineerivale osale vara-uusaegses ühiskonnas. Mõnel juhul on Tallinnas visiteerijate kõrvu jõudnud küllaltki detailset teavet. Näiteks 1666. aastal elas Röhmeri kõrtsis Suure-Rannavärava ees üks naine, kes oli alles lapsevoodis (*liegt eine hure in sechswochen*), kuid oli sellest hoolimata juba kolm korda “hooranud”. Nimelt olid pärast sünnitust kuni kirikus käiguni naistel seksuaalsuhted keelatud.⁴ Visiteerijad panid kirja ka enda poolt nähtut-kogetut: kord satuti isegi mõneti pikantsete sündmuste tunnistajaks, nimelt leiti ühe vana naise tütar mingi mehega õllevaadi peal sündsusetut asja toimetamas (*unzucht getrieben*).

Tallinna eeslinna elanikud ja miljöö. Kõrtsid

1660. ja 1666. aasta visitatsioonide põhjal avaneb värvikas pilt Tallinna eeslinna elanikest ja olustikust. Peale “hoorade” tuleb kõnealustest dokumentidest ilmsiks see kontingent, kes nende naistega lähedalt seotud oli ja nendega läbi käis. Tegu oli eeskätt lin-

naelanike vaesema osa hulka või linna sotsiaalsesse ääregruppidesse kuulunud isikutega, nagu sõdurid, meremehed, käsitöösellid, juhutöölised, tudengid, aga ka linna timukas, trummilööja ja surnumatja. Tallinna timuka, meister Antoni, kohta teati 1666. a. visiteerijatele rääkida, et too olla mitmel ööl viibinud Trinto Magdleni lõbumajas, mis äratas halbu kahtlustusi. Timukas kuulus juba keskajal n.-ö. põlatud ametite hulka ning timukal oli raske endale korralikku ja ausat naist leida.⁵ Nii ei ole sugugi üllatav, et timukas lõbunaiste juures käis. 1660. ja 1666. aasta visitatsioonide materjalidest esile tulevad isikud ei moodustanud mõistagi Tallinna eeslinna elanikkonna põhikontingenti, tegu oli vaid väikese osaga sellest. Eeslinna suhteliselt arvukas elanikkond koosnes valdavalt käsitöolistest ning mitmesugustest abi- ja lihttöolistest. 1673. aasta andmetel oli näiteks Suure-Rannavärava-esises kvartalis 186 majapidamist, Nunne värava kvartalis 119, Savi ehk Viru värava kvartalis 185 ning Karja ja Sepa ehk Harju värava ees 118 majapidamist.⁶ Üldiselt iseloomustas eeslinna elanikke madal sotsiaalne päritolu, etnilises mõttes oli tegu peaaesjalikult mitesakslaste (s. o. eestlaste, lätlaste või liivlastega), soomlaste ja rootslastega.

Visitatsioonide materjalid pakuvad muu hulgas küllaltki hea ettekujutuse elust eeslinna kõrtsides. Juba keskajal olid Tallinna kõrtsid koondunud nimelt eeslinna. 1527. aastal tuli Kalamajas 78 majapidamise kohta 17 kõrtsi.⁷ 1673. aasta andmetel oli Tallinnas Suure-Rannavärava-esises eeslinnas 28 kõrtsi, Nunne värava ees 13, Viru värava ees 29 ning Karja ja Harju värava ees 8 kõrtsi.⁸ Kõrtsid kuulusid enamasti jõukatele ja auväärsetele

⁴ N.-ö. kohustuslik lapsevoodiaeg oli Euroopas regiooniti erinev, kuid enamasti toimus kirikuskäik ehk purifikatsioon kuu või kaks pärast sünnitust. Saksa keeleruumis nimetati varasel uusajal lapsevoodiaega *sechswochen* ja lapsevoodis olijat *sechswöchnerin*.

⁵ Timuka kohta Tallinnas vt. P. A. Jeziorski. Scharfrichter in preussischen und livländischen Städten um die Wende des Mittelalters und der frühen Neuzeit. – Hansische Geschichtsblätter 125. Jhg/2007, lk. 199–213; T. Veispak. Autud elukutsed Tallinnas Rootsi aja lõpul. – Vana Tallinn I(V). Tallinn, 1991, lk. 35–36.

⁶ A. Weinmann. Reval 1646 bis 1672. Bonn, 1991, lk. 42–43.

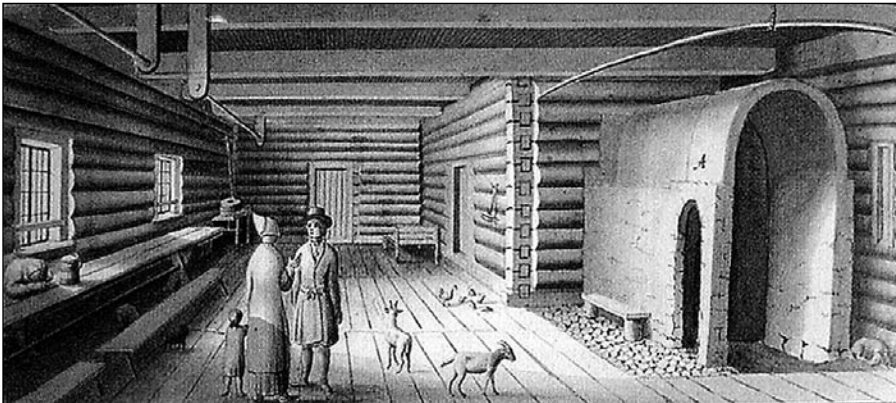
⁷ P. Johansen, H. von zur Mühlen. Deutsch und Undeutsch im mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Reval, lk. 215.

⁸ A. Weinmann. Reval 1646 bis 1672, lk. 42–43.

Vaade Suure-Rannavärava ja Nunne värava vahelisele eeslinnakvartalile. Fragment Adam Oleariuse reisiraamatu "Offt Begehrte Beschreibung der Newen Orientalistischen Reise" gravüürilt (1647).

Eesti kunsti ajalugu 2. 1520–1770. Koost. Krista Kodres. Tallinn, 2005, lk. 49.

Jäärja kõrtsi sisevaade 1795. Tegu on ruumika kõrtsitoaga. Tagaplaanil olev uks viib sakstekambrisse ning külguks kõrtsmiku kambrisse. Taganurgas vasakul on näha käsikivi ja paremal voodi. Eesnurgas paremale jääb ahi, mis täitis samaaegselt ka köögi funktsiooni. Sealsamas on näha lakke kinnitatud ritt, mille külge sai riputada hälli. Seinal ripuv ese on lühter, mille jala sisse pisteti põlevad pürrulaastud. Kõrtsitoas jooksid vabalt ringi koduloomad: sead ja kitsed, kanad ja koerad. (vt. Johann Christoph Brotze. *Estonica*. Koost. A. Hein, I. Leimus, R. Pullat, A. Viires. Tallinn, 2006, lk. 388–390.) Töenäoliselt valitses umbes samasugune olustik Tallinna eeslinna kõrtsides 17. sajandi lõpul.

linnakodanikele, visitatsioonimaterjalideski on omanikena mainitud bürgermeistreid, raehärrasid ja teisi lugupeetud kodanikke. Kõrtsi pidasid aga teised, mitte nii auväärased isikud. Vaatlusalustes dokumentides on kõrtsipidajana mainitud raesõdurit, samuti mitmeid käsitöölisi. Kõrtsid olid omanikele arvestatav tuluallikas, sest ollemüük tõi alati hästi sisse.

Kõrts pakkus muu hulgas peavarju ja eluasend väga erinevatele inimestele. Peamiselt elasid seal mitmesugused palgatöölised, sh. naised (*lose weiber*), teenijatüdrukud, mere- mehed, juhutöölised, kes tööotsinguil paigast paika liikusid, samuti rändavad tudengid. Näiteks Johann Bagge kõrtsis peatusid

tudengid, kes elasid "nurjatut elu" ning olid sellepärast juba varem linnast välja aetud. Kõrtsis elasid ja pidasid oma ametit lõbutüdrukud. Aga kõrtsis leidsid varju ka vanad ja haiged inimesed. Nii elas Johan von Wehrens kõrtsis vana mees Henrich Katlasep. Berendt Hutfilteri kõrtsis lamas aga haigevoodis üks advokaat Brüningi juures teeninud tüdruk, keda kaupmees Jochim Sieffers oli nii kõvasti peksnud, et tekitanud talle surmavaid vigastusi. Kõrtsides leidsid peavarju n.-ö. vabaabi elanud naised või armukesed. Näiteks elas Finhageni (Vinhagen) kõrtsis ühe ratsaväelase, Stippeli kõrtsis ühe Lübecki tüürimehe ning Wiltfangi aias linna trummilööja konkubiin.

Körtsielanike hulka kuulusid ka vallas-
emad. Nimelt said linnas teenistuses olnud
tüdrukud oma ametist lahti niipea, kui selgus,
et nad on käima peal. Paljud nendest leid-
sid endale uue elupaiga kas kõrtsis või mõne
eeslinnaelaniku juures. Sellest tulenevalt olid
sageli just kõrtsid kohaks, kus vallaslapsed il-
male tulid.

Väärib märkimist, et ka eeslinna aiad,
koplid ja lihtsalt krundid varjasid endas
eluasemeid, pakkudes peavarju mitmetele
inimestele. Näiteks elas Florens Jütte aias
aedniku juures kaks nn. vaba naist ja kaks
teenijatüdrukut. Claus Hoyer'i aias elas kolm
(abielu?)paari ja üks vaba naine. Vinhageni
aias teati üürilisena elavat mitmesuguseid
inimesi. Bürgermeister Wangersheimi kop-
lis Otza Henrichi juures elas töömees Mart
Kruß koos elukaaslasega. Thiel zur Höge
krundil elas aga kolm vaba naist ja kaks tee-
nijatüdrukut.

Kõlvatud naised

Kes olid siiski need naised, kes “hoorade”
nimekirja sattusid, ehk milles seisnes nende
amoraalsus? Osa nendest olid selgelt lõbutü-
drukud, kuid mitte kõik. Hooradeks nimetati
ka naisi, kes polnud mehega, kellega koos
elasid, abielus ehk elasid n.-ö. vabaabielu.
Sellist kooselu peeti ajastu moraalnormide
järgi ühemõtteliselt hooramiseks (*hurerey*).
Samas prostitutsioonist sellisel puhul rääki-
da ei saa. Nii nimetati hooraks naist, kes elas
(laulatamata) koos linnasõduriga (*in hurerey
bey einander liegen*), samuti kanti nimekirja
üks vana eesti naine, kes elas kokku sõduriga.
Ka vallasemad kuulusid n.-ö. kõlvatute naiste
kategooriasse. Jaani Seegi kiriku surnumatja
Johanni juures elas rase tüdruk, kelle “häbist”
andis tunnistust katmata pea, s. t. ta ei saanud
käia abielunaise kombel peakattega. Varasel

uusajal tähendas vallaslaps häbi ja teotust
mitte ainult emale, vaid kogu tema suguvõ-
sale. Seoses moraalnormide karmistumise-
ga kasvas 16. sajandi lõpust alates Euroopas
lapsetappude arv.⁹ Kõnealustes Tallinna ma-
terjalides ühtegi sellist juhtumit ei kajastu,
vallaslaste sünnist on aga mitmeid teateid.
Näiteks elasid Hindrich Brewes'i juures kaks
nn. vaba naist, kes olid lapseootel, kuigi ei
olnud abielus. Dietrich Vormehren'i kõrt-
sis elas aga naine, kes tõi 1666. aastal ilmale
juba neljanda vallaslapse. 1645. aastal kae-
bas Niguliste diakon Nicolaus Specht raele,
et kõlvatuse eest ei trahvita küllalt rangelt,
mistõttu ristiti sellel aastal nii palju sohilapsi,
nagu seda kümme aastat pole tehtud.¹⁰ Eel-
datavasti kaebas Specht oma kirikukogukon-
nas valitsenud olukorra üle. Nagu näitavad
17. sajandi lõpust pärit andmed, ei olnud val-
laslapsed siiski saksa koguduste probleem.
Väljaspool kristlikku abielu sündis kõige ro-
hkem lapsi linna alamkihtides.

Teet Veispak on kirjutanud Pühavaimu
ja Mikhli koguduse kirikuraamatute põhjal
uurimuse vallaslastest Tallinnas 1695/1697–
1709. Tema andmetel oli vallaslaste protsent
näiteks aastail 1695/1697–1699 Pühavaimu
eesti koguduses 6,1, Mikhli rootsi koguduses
8,1, samal ajal saksa kogudustes olid näita-
jad sootuks teised: Nigulistes 1,01 ja Olevistes
kõigest 0,4.¹¹

Visitatsioonimaterjalide iseenesest põ-
gusad teated võimaldavad pilguheitu naiste
argiellu, toovad esile tüüpilisi probleeme,
millega neil tuli elus vastastikku seista, oli
selleks siis vaesusest tingitud prostitutsioon,
abikaasa hoolimatus, katteta abiellumisluba-
dus vms. Jürgen Lar'i juures elas 1660. aas-
tal naine, kelle ema kerjas tänaval ja kes ise
tegutses prostituudina. Naised olid Tallinna
tulnud Narvast. Raehärra Simon Lantingi
kõrtsis elanud Matz saatis oma haige naise
(eest ära) tema ema juurde ning hakkas kok-

⁹ P. Münch. Lebensformen in der Frühen Neuzeit. Berlin, 1998, lk. 216.

¹⁰ E. Gierlich. Reval 1621 bis 1645. Von der Eroberung Livlands durch Gustav Adolf bis zum Frieden von Brömsebo. Bonn, 1991, lk. 246.

¹¹ T. Veispak. Vallaslapsed Tallinnas 17. sajandi lõpul ja 18. sajandi esimesel kümnendil. – Teaduste Akadeemia Toimetised. Ühiskonnateadused. 1985, 35, nr. 2, lk. 139.

ku elama uue naisega. Teine mees nimega Mart Kruß lubas ühele tütarlapsele temaga abielluda, aga kui naine rasedaks jäi, jättis ta maha ning leidis endale uue elukaaslase. Seda juhtumit käsitleva sissekande lõppu on lisatud elutark märkus, et nagu räägitakse, ei saa mees selle pruudiga paremini toimima kui eelmisega. Abiellumislubaduse murdmine oli naise jaoks alati raskete tagajärgedega. Vallasemale sai osaks ühiskondlik hukkamõist, häbi ning lapsega tüdruku välja-vaated abieluturul olid kasinad. Väidetavalt viis abielulubaduse murdmine mehe poolt naisi kõige sagedamini lapsetapuni.¹² Mõni naine alustas katteta lubadusi andnud mehe vastu kohtuprotsessi, kuid nagu näitavad nii Tallinna kui ka muu Euroopa materjalid, jäid enamikul juhtudel sellised protsessid naise jaoks tulemuseta.¹³ Vallasemaga abielludes kaotas mees oma “aususe” ehk sobivuse ausasse ametisse. Pärinemine ausast abielust ja abielu ausa naisega olid paljudes tsunftieeskirjades seatud tsunfti vastuvõtu eeltingimusteks. Samas näitab Teet Veispaki uurimus, et Tallinnas siiski abielluti vallasemadega, tõsi küll, üldjuhul endiste ammedega. Nii peab Veispak võimalikuks, et Tallinna alamkihtides suhtuti vallasemadesse ja -lastesse tunduvalt leebemalt, sallivamalt kui saksa ülemkihtides. Võimalik et alamkihtides ei toonudki abiellumine vallasemaga kaasa negatiivset suhtumist, ehk “...kristlik rangus ja puhtus, mida kirik nõudis meeste ja naiste vahelistelt suhetelt, jäi alamkihtide argielus saavutamata”¹⁴.

Kesk- ja varasel uusajal ei jagunenud Tallinna elanikud ausateks ja n.-ö. põlatuteks mitte ainult ametialase, vaid ka etnilise kuuluvuse järgi, s. o. sakslasteks ja

nn. mitesakslasteks. Kõnekalt väljendab seda suhtumist üks 16. sajandi lõpust pärinev sünnikirja formular, millest selgub, et ausa sünnipäraga inimene ei saa olla sündinud juutidest, vendidest, mitesakslastest ja soomlastest.¹⁵ Mitmed vähem tulutoovad ja madala sotsiaalse prestiižiga ametid olid Tallinnas mitesakslaste käes. Nendes ametites ei olnud nõuded ausale päritolule, mis saksa käsitöösunfptides oli äärmiselt oluline, nii ranged, kuivõrd mitesakslaseks olemine oli juba nagunii midagi madalat. Mis au oli kaotada niigi autuks arvatud inimesel? Kuigi vahest leidus ehk selles mitesaksa ametite leebuses midagi ka saksa käsitöölise rangele aumõistele vastandumise soovist? Võib-olla peitub nimelt Tallinna linnakogukonna keerukas sotsiaalses ja etnilises koetises üks seletus valitsenud suhtelisele leebusele vallasemade ja -laste suhtes.

Prostituudid ja kuppeldajad

Prostituutide pöörane eluviis eeslinnas andis naabritele põhjust kaebusteks. Näiteks raehärra Constans Korbmacherile kuulunud kõrtsis, mida pidas üks sõdur, elas 1660. aastal kolm “vaba naist”, kes “tantsimise, hüppamise ja häbitu hooramisega” korralike inimeste silmis nõrdima panevat elu elasid. Tõsiselt nuriseti ümbruskonnas Trinto Magdleni ja tema tegevuse üle. Lisaks “hirmsale hooramisele” (*ein erschreckliches hurenweßen geführt werden*) teati tema kohta rääkida, et ta oli raehärra Lanting’i kõrtsipidajanna suhtes ülbelt käitunud. Prostitutsioonikahtlusega naist võis Tallinna linnaõiguse järgi päästa see, kui ta suutis esitada

¹² Vt. F. Meier. Mit Kind und Kegel. Kindheit und Familie im Wandel der Geschichte. Ostfildern, 2006, lk. 73–86. Tallinnast on 17. sajandi teisest poolest lapsetappude juhtumeid üldiselt vähe teada. Selle kuriteo sooritanud naist ootas karm karistus. Näiteks 1658. a. määrati Annale karistuseks surm pea maharaiumise läbi. Naise pea koos parema käega (millega ta sooritas kuriteo) tuli teiste hirmutuseks vaia otsas välja panna. Vt. E. v. Nottbeck. Die alte Criminalchronik Revals. Reval, 1884, lk. 105, nr. 11.

¹³ T. Veispak. Vallaslapsed Tallinnas 17. sajandi lõpul ja 18. sajandi esimesel kümnendil, lk. 151; F. Meier. Mit Kind und Kegel, lk. 81.

¹⁴ T. Veispak. Vallaslapsed Tallinnas 17. sajandi lõpul ja 18. sajandi esimesel kümnendil, lk. 150.

¹⁵ P. Johansen. Eestlane Tallinna Linnaarhiivi allikate kajastuses. – Kaugete aegade sära. Koost. Jüri Kivimäe. Tartu, 2005, lk. 133.

veenvad tõendid, et leidub temaga abielluda sooviv mees.¹⁶ 1660. aastal väitiski Magdlen visiteerijatele, et ühel Lübecki laeval kokana teeniv mees lubas temaga abielluda. Tõenäoliselt oli see jutt vaid suitsukate. Igatahes jäi naine oma eluviisile ja tegevusele truuks ning 1666. aastal on juttu juba Trinto Magdleni lõbumajast (*hurenhauf*), kus jätkuvalt naabrite jaoks kohutavat elu elati. Lõbutüdrukud olid end ümberkaudsete suureks meeolehärmiks sisse seadnud ka vanas vee jõul töötanud vasepajas (*kupffer mühle*), kus nad peaaugjalikult sõdureid vastu võtsid ning prassisid üheskoos ausatelt kodanikelt varastatud ja röövitud vara maha. Selles kaebuses väljendub ka linnaelanike negatiivne suhtumine sõduritesse. Olgu öeldud, et sõdurite majutamise kohustus lasus peamiselt just eeslinna elanikel.¹⁷ Köiepunuja (*rehpschläger*) Micheli majas elas 1660. aastal kolm lõbutüdrukut ning väidetavalt oli tema maja üldse nagu klooster. Viimase all mõeldi küllap lõbumaja. Nimelt oli keskajal nunnakloostritel rahva hulgas sageli halb kuulusus ning rahvasuus oli (nunna)klooster mõnigi kord avaliku maja sünonüüm. Tallinnaski tegutses keskajal bordell nimega Punane Klooster (*Rotes Kloster*). 1666. aasta visitatsiooni andmeil nimetasid naabrid raesõdurit ja Nohtbeck'i kõrtsi kõrtsmikku Thomast lausa vanaks hooramajapidajaks (*ertzhurenwirt*). Thomas aga juhtis visiteerijate tähelepanu hoopis ühele vanale naisele, Liesbehtile, kes Röhmeri kõrtsi taga kupeldavat oma tütreid.

Bürgerite jaoks kehastasid nimelt kupeldajad ja prostituudid n.-ö. ebamoraalset kogukonda, mis vastandus ausate kodanike omale ning mingil kombel ka ähvardas neid. Korralike kodanike silmis ühendas sellest

keskkonnast pärit isikuid seksuaalne vabameelsus, latentne valmisolek vägivallaks ning tööpõlgus.¹⁸ Kõlvatu eluviisi eest olid loomulikult ette nähtud nii kiriklikud kui ka ilmalikud karistused. Kiriklikku häbiposti oli võimalik teatud rahasummaga välja lunastada, kuid seda sai endale lubada ainult linnaelanike jõukam osa.

Hooramise ehk laulatamata kooselu keelas ka Tallinna linnaõigus. Kui seda ikkagi tehti, tuli maksta linnale trahvi, raha puudumisel nähti ette 14-päevane vangistus, teist korda vahelejäätmine tähendas juba 6-nädalast istumist vee ja leiva peal, aga kolmandal korral ootas patustajat linnast välja kihutamine.¹⁹ Prostituutidel keelas linnaõigus üldse Tallinnas elada ja oma ametit pidada ning kõigil linnaelanikel oli keelatud lõbunaistele peavarju anda. Prostitutsiooni eest oli karistuseks nüpeldamine häbipostil ja linnast välja kihutamine.²⁰ Neid karistusi ei rakendatud Tallinnas nähtavasti mitte eriti järjekindlalt, kuid mõnikord seda siiski tehti. Näiteks 1623. aastal piisutati kupeldaja Simonit ja tema juures "töötanud" kolme lõbunaist kaagis ning aeti nad linnast välja. Naistel lõigati sealjuures maha nende juuksepalnikud ning naelutati kaagile. Neljas lõbunaine oli rase, mistõttu teda peksust sääseti, ta pandi häbiposti ning pärast kihutati linnast minema.²¹ Visitatsioonimaterjalide järgi elas 1666. aastal Gert Nagkuri lese juures Karja värava ees lõbunaine, kes suhtles ratsaväelaste ja teiste meestega ning selle eest oli teda karistatud 4-nädalase vangistusega. Kõigi eelduste järgi oodanuks naist järgmisel korral juba linnast välja kihutamine, sellele asjaolule viitab ilmselt ka kirjutaja tehtud märge: *nota bene!*

¹⁶ Fr. G. v. Bunge. Die Quellen des Revaler Stadtrechts. Bd. I. Dorpat, 1843, lk. 173–174: Revision vom Jahre 1586 L. IV. T.V. § 5.

¹⁷ A. Weinmann. Reval 1646 bis 1672, lk. 68.

¹⁸ Vt. Wolfgang Reinhard. Lebensformen Europas. Eine historische Kulturanthropologie. München, 2004. Lk. 334.

¹⁹ Fr. G. v. Bunge. Die Quellen des Revaler Stadtrechts Bunge, lk. 173–174: Revision vom Jahre 1586 L. IV. T.V. § 1–4.

²⁰ Fr. G. von Bunge. Die Quellen des Revaler Stadtrechts, lk. 174–175: Revision vom Jahre 1586 L. IV. T.V. § 5, 6.

²¹ E. Gierlich. Reval 1621 bis 1645, lk. 246.

Suhted kirikuga

Visiteerijaid huvitas muu hulgas inimeste vahetõrked kirikuga. Neil õnnestus välja selgitada mitmeid, kes ei käinud üldse kirikus ega armulaul. Just sel põhjusel on “hoorade nimekirja” ära eksinud üks Henrich Katlasepa nimeline elatanud mees – ta ei käinud armulaul. Kirikust eemale hoidjaid oli teisigi. Margret, kes “hooras” ühe rätsepaga, ning kingsepa armuke Agneta ei käinud kumbki kirikus. Dietrich Spooock ja tema naine ei käinud armulaul. Peter Hilgarti juures elas vana rootsi naine, kes samuti ei käinud armulaul. Tallinna linna ja eeslinna eestlased kuulusid üldiselt Pühavaimu kiriku kogudusse. Kuid nagu näitavad ka vaatlusalused visitatsioonimaterjalid, eelistasid paljud käia hoopis Toompeal või Tõnismäel. Näiteks Cristoffer Dehrentzali kõrtsi kahest hoorast üks tõi ilmale lapse ning lasi ta ristida Toompeal. Höweli aias Toompea all elas Erick Goliaht, kes polnud juba kolm aastat käinud armulaul ning kes lasi oma lapsed ristida ja matta Toompeal. Rootsi garnisonis teeninud soomlastele ja Toompeal elanud eestlastele peeti jutlusi Toompea lossi saalis.²² Kus täpsemalt Tõnismäel kogudus koos käis ning kiriklikke talitusi toimetati, on ebaselge. Keskaegne kabel oli hävinud ning Kaarli kirik valmis alles 1670. aastal. Vaatlusalused visitatsioonimaterjalid viitavad, et Tõnismäel tegutses kogudus ning sel oli oma kooskäimise koht. Nii elas 1660. aastal Hindrich Brewesi juures teenijatüdruk, kes väitis enese kuuluvat Tõnismäe soome kogukonda. Sama aasta visitatsiooni andmetel lasi Maria Kalamajast oma vallaslapse ristida Tõnismäel. Nii Toompeal kui ka Tõnismäel sõlmiti abielusid. Näiteks Jürgen Hundti naiseõde abiellus 1660. aastal ratsaväelasega, lastes end Tõnismäel paari panna. Vesacki kõrtsis elanud vana saksa lesknaine andis tütre naiseks kingsepale, nende abielu sõlmiti Toompeal.

Teet Veispak on kirikuraamatute põhjal välja selgitanud, et ajavahemikul 1695/1697–

1700 oli Pühavaimu koguduses 25 ja Mikhkli rootsi koguduses 3 alaliselt eeslinna kõrtsis elanud ja töötanud naist, kelle puhul oli väga tõenäoliselt tegu prostituutidega.²³ Samas tuleb kindlasti silmas pidada, et kõrts elukohana ei osuta naiste puhul veel üheselt, et tegu oli lõbutüdrukuga. Nagu näitavad 1660. ja 1666. aasta nn. hoorade nimekirjad, elasid kõrtsis ka n.-ö. ausat palgatööd tegevad naised. Prostituudid leidsid aga ulualaust mujalgi kui kõrtsis. Visitatsioonimaterjalide järgi kvalifitseerusid bordellina paar elumaja ning isegi vana vasepada. Teet Veispak nendib, et prostituutide arv oli Tallinnas 17. sajandi lõpul väike, ning see ei kasvanud oluliselt 1700. aastal alanud sõja aastail.²⁴ Siinkohal annavad nn. hoorade nimekirjad olulist lisateavet, nimelt ei tule Pühavaimu ja Mikhkli kirikumeetrikatest välja sugugi mitte kõik Tallinna lõbunaised. Nende tegelik arv oli suurem, sest osa eeslinna kõrtsides tegutsenud prostituute ei käinud üldse kirikus, osa käis hoopis Toompeal või Tõnismäel. Sama kehtib ka Tallinnas sündinud vallaslaste kohta, nendestki ristiti osa hoopis Toompeal või Tõnismäel.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et Tallinna eeslinnade nn. hoorade nimekirjad aastaist 1660 ja 1666 on tähelepanuväärsed ajaloodokumendid, mis võimaldavad ennekõike põnevat sissevaadet eeslinna inimeste igapäevaelu, valgustades muu hulgas selle varjukülgi.

Käesolev allikapublikatsioon lähtub üldtunnustatud põhimõttest, milleks on originaallikallika täht-täheline ära kirjutamine, järgnevate eranditega. Suurt esitähete on kasutatud ainult lause alguses, esisuurtähega on kirjutatud ka maade, linnade ja isikute nimed, kuude ja pühade nimetused. Tekstis leiduvad üheselt mõistetavad lühendid on kommentaarideta avatud. Lisatud on punktid ja komad. Lauses vahele või rea kohale kirjutatud sõnad on ära toodud < > vahel. Mahatõmbamised on esitatud ka tekstis maha tõmmatuna. Teksti transkribeerimisel või tõlkimisel ebaselgeks või küsitavaks jäänud sõnad on tähistatud küsimärgiga.

²² E. Tamm, T.-M. Kreem. Tallinna Kaarli kirik. Eesti kirikud II. Tallinn, 2007, lk. 15.

²³ T. Veispak. Vallaslapsed Tallinnas 17. sajandi lõpul ja 18. sajandi esimesel kümnendil, lk. 144.

²⁴ Sealsamas.

I 384

Kurtzer auszug 1660

wie es sich dies jahr, nemblich anno 1660 den 13 und 14 Junij bey der visitation in den 4 quartiren draußen vor der stadt sich befunden //

Lühike kokkuvõte 1660

nagu see oli sellel aastal, nimelt *anno* 1660, 13. ja 14. juunil visitatsiooni ajal neljas eeslinna kvartalis

Groß-Strandt pforten und Züsterpforten quartier//
Suure-Rannavärava ja Nunne värava kvartal

1. Ein weib, namens Maria logiret bey Stephan Nielandt in der Fischermay, hat gehuret mitt Jobst Wulffert²⁵ seinen jungen, das kindt ist auff dem Tönnisberg getauffet worden. // Üks Maria nimeline naine elab Kalamajas Stephan Nielandti juures, hooras Jobst Wulfferti sulasega, laps ristiti Tönismäel.
2. Ein kerl hält sich auff in herr Simon Lanting²⁶ seinem krug, namens Matz, hat sein kranckes weib von sich zu ihrer mutter, vor der Lehmporten wohnend, gesandt, soll sich aber zu einer andern loßen person halten. // Härra Simon Lanting'i kõrtsis elab Matsi-nimeline mees, oma haige naise saatis ta enda juurest selle Savi/Viru värava ees elava ema juurde, ise aga elavat kokku ühe teise vaba isikuga.
3. Warras Trino Matz²⁷ des todten gräbers aus der Fischermay, bruders hure, und noch eine andere ledige magd, welche vor hin bey Johann Luthern²⁸ gedienet, halten sich auff in Lohmans krug. // Warras Trino, Kalamaja surnumatja venna hoor, ning üks teine üksik teenijatüdruk, kes varem teinis Johann Lutheri juures, elavad Lohmani kõrtsis.
4. Bey Hindrich Brewes ist eine magd, welche sich zu der finschen gemeine auff dem Tönnisberg hält. Item bey demselben noch 2 loße weiber, so ohne ihñ ehliche männer, und doch schwanger sindt. Haben ihren wirt bestohlen auff 27 Rst.²⁹ // Hindrich Brewesi juures on üks teenijatüdruk, kes kuulub Tönismäe Soome kogukonda. Sellesama juures on veel 2 vaba naist, kes on ilma abikaasata, ometi rasedad. Nad varastasid oma majaperemehelt 27 ööri.
5. In Constans Korbmacher³⁰ seinem kruge ist ein soldat zum krüger bestellt, bey welchem sich 3 loße weiber auffhalten, welche mitt tantzen, springen und schandtloßer hurerey ein ärgerliches

²⁵ Tallinna kaupmees, kodanik 1659, †1684. Siin ja edaspidi on Tallinna kodanike identifitseerimisel kasutatud: Tallinna kodanikkuderaamat 1624–1690./Das Revaler Bürgerbuch 1624–1690. Toim. Adelheim. Reval, 1933.; Die Revaler Rahtsline. Hrsg. Friedrich G. v. Bunge. Reval, 1874.

²⁶ Tallinna raehärra 1658, †1661.

²⁷ Teksti ümberkirjutamisel tekkinud viga.

²⁸ Johann Martin Luther, pärit Frankimaalt Meiningenist, Tallinna kodanik 1655, †1675.

²⁹ *Rundstück* ehk öör.

³⁰ Tallinna kodanik 1650, raehärra 1660, bürgermeister 1673, †1680 (?).

leben führen sollen. // Constans Korbmacheri kõrtsis on kõrtsmikuks üks sõdur, kelle juures elavad kolm vaba naist, kes elavat tantsimise, hüppamise ja häbitu hooramisega nõrdima panevat elu.

6. In Hans Kaiques haus hält sich auff ein loses weib, nahmens Annicke, welche nicht zu dem h(eiligen) nachtmahl gehet, soll einen freyer haben, welcher vielleicht vor die lange weile freyet, mus nachfrage gehalten werden. // Hans Kaike majas elab Annicke-nimeline vaba naine, kes ei käi armulaua. Tal pidavat olema kosilane, kes kosis vist juba tüki aja eest, tuleb järele pärida.
7. In Christoffer Dehrenthals³¹ krug halten sich 2 huren auff, die eine ist beschwängert von dem Duhm dorthin gekommen. Nach dem sie des kindes is in dem kruge geneßen und das kindt auff dem Duhm tauffen laßen, ist sie nach etzlichen wochen wieder dorthin gestrichen. Die andere soldaten hure ist noch daselbst. // Christoffer Dehrenthal 'i kõrtsis elavad 2 hoora, üks nendest tuli sinna rasedana Toompealt. Pärast seda, kui ta oli kõrtsis lapse sünnitanud ja selle Toompeal ristida lasknud, siirdus ta mõne nädala pärast uuesti sinna. Teine sõdurite hoor on veel sealsamas.
8. In dem kruge Külma Kortz sindt 2 starcke mägde, wo mitt selbige sich unterhalten, mus nach gefraget werden. // Külma Kortziks kutsutud kõrtsis on 2 tugevat teenijatüdrukut, millega nad end elatavad, tuleb järele küsida.

I 384p

9. Bey der Allmans Metze Trinto ~~Magde~~ Magdlen, soll ein erschreckliches hurenweßen geführet werden, wie sich alle benachbahrten zum heftigsten drüber beschweren. Die Magdlen giebt <vor>, sie habe einen brautigem, welcher auff einem Lübischen <schiff> vor koch fährt, der sie ehlichen wolle. Diese Magdlen hat auch sonsten großen übermuht an her Lantings³² krügerinne verübet, wie weiter kann nachgefraget werden. // Trinto Madglen hooravat Allman Metze juures koletult, nagu kõik naabrid selle üle kõvasti kaebavad. Magdlen toob vabanduseks, et tal olevat peigmees, kes sõitvat kokana ühel Lübecki laeval ja kes soovivat temaga abielluda. See Magdlen on muidu ka härra Lantingi kõrtsipidajannaga ülbelt käitunud, mille kohta võib edaspidi järele küsida.
10. In Florens Jütten³³ seinem garten sollen bey dem gärtner 2 loße weiber sich auff halten. Item 2 mägde. Wie diese sich in ihrem leben verhalten, kann daselbsten nachgeforschet werden. // Florens Jütte aias aedniku juures elavat 2 vaba naist. Samuti kaks teenijatüdrukut. Mis elu nad elavad, võib sealtsamast järele uurida.
11. In Claus Hoyers garten halten sich 3 paar volck und ein loses weib auff, weil aber niemandt aus dem hauße bey der visitation zugegen gewesen, der bericht von dieser leute leben hette

³¹ Kaubasell, Tallinna kodanik 1644, †1654.

³² Raehärra Simon Lanting, vt. viide 26.

³³ Florens Clawsen Jut, pärit Amsterdamist, Tallinna kodanik 1646, †1657.

eingeben können, mus derowegen hirvon nachfrage gehalten werden. // Claus Hoyerl aias elavad kolm paari ja üks vaba naine, kuna aga visitatsiooni ajal ei olnud majast kohal kedagi, kes oleks võinud nende inimeste elust midagi teada anda, siis tuleb selle kohta järelepärimisi teha.

12. Aus Vinhagens³⁴ garten ist auch niemand bey der visitation zugegen gewesen, es sollen sich aber unterschiedlich partey leute drinnen auffhalten. // Vinhagen 'i aiaist ei viibinud keegi visitatsiooni ajal kohal, seal pidavat aga elama mitmesuguseid üürilisi.
13. In Berendt Hutfilters³⁵ krug ist ein weib, so in unßerer stadt siechenhauß, ist von dem schwedischen pastore geehliget worden. Item noch daselbst eine hure, so schwanger, d auß Hutfilters hauß dorthin gekommen. // Berendt Hutfilteri kõrtsis on üks naine, kes on meie linna seegimajas abiellunud rootsi pastoriga. Lisaks on sealsamas üks hoor, on rase, tuli sinna Hutfilteri majast.
14. Bey Jürgen Lar(?) ist eine hure, deroselben mutter bettelt auff der straßen, sindt von der Narwa kommen. // Jürgen Lari juures on üks hoor, kelle ema kerjab tänaval, on Narvast tulnud.
15. Aus herr Henrich Badens³⁶ krug sind 2 huren nach dem Tönnisberg verlauffen, welche ihre hurerey in dem kruge getrieben. // Härra Henrich Bade kõrtsist põgenesid Tõnismäele 2 hoora, kes tegid kõrtsis oma hooratööd.
16. In Roddens³⁷ krug ist ein weib, welches mitt einem rahts soldaten zusammen hält, und alle nacht in hurerey bey einander liegen. // Rodde kõrtsis on üks naine, kes elab kokku ühe raesõduriga, ja nad hooravad igal ööl.
17. Bey Hilgart ist eine hure, nahmens Margret, welche neuligst in den wochen gelegen. // Hilgarti juures on üks Margreti-nimeline hoor, kes oli hiljuti lapsevoodis.
18. In Strahlenborns³⁸ krug halten sich 2 lose weiber auff, welche beyde in hurerey leben sollen. // Strahlenborni kõrtsis elavad kaks vaba naist, kes mõlemad pidavat elama hooraelu.
19. In Michel rehpschlägers³⁹ sein hauß halten sich 3 lose huren, auff das hauß ist auch ein kloster. // Kõiepunuja Micheli juures elavad kolm vaba hoora, maja on ka nagu klooster.
20. Eine hure Margret hat mitt einem schneider gehuret, gehet nummer zur kirchen, hält sich auff bey Henrich Michelsohn. // Üks hoor, Margret, on hooranud ühe rätsepaga, ta ei käi üldse kirikus, elab Henrich Michelsohni juures.

³⁴ Võib-olla on tegu Philipp Finhagen 'iga, kes oli Tallinna kaubasell, kodanik 1659, †1677. Kodanikeraamatus esineb ka Berend Vinhagen, Tallinna kaupmees, kodanik 1679.

³⁵ Berndt Hoetfilter, Tallinna kodanik 1633, †1655.

³⁶ Heinrich Bade sen, Tallinna kodanik 1632, raehärra 1658, †1677; Heinrich Bade *jun.*, Tallinna kodanik 1669, raehärra 1686, bürgermeister 1696, †1703.

³⁷ Tegu on Tallinna kaupmeeste suguvõsaga.

³⁸ Tegu on Tallinna kaupmeeste suguvõsaga.

³⁹ *Rehpschläger* on siin ametinimi: kõiepunuja; vt. allpool *Michel dem rehpschläger*.

I 385

21. Noch eine andere hure nahmens Agneta ist bey Michel dem rehpschläger, hat mitt einem schuster gehuret, gehet nicht zur kirchen. // Veel üks teine, Agneta-nimeline hoor on kõiepunuja Micheli juures, ta hooras ühe kingsepaga, ei käi kirikus.
22. Bey Andreas Hop auff Herman zur Mühlens⁴⁰ grundt, ist ein alt ehstnisch weib, nahmens Marret, hat mitt einem soldaten gehuret. // Andreas Hopi juures Herman zur Mühleni krundil on üks Marreti-nimeline vana eesti naine, kes hooras sõduriga.
23. Auff Hans Rodden⁴¹ grundt vor der Kleinen Strandtpforten, ist eine hure, welche mitt dem Jewischen küster gehuret. // Hans Rodde krundil Väikese-Rannavärava ees on üks hoor, kes hooras Jõhvi köstriga.

Lehmpforten quartier

Anno 1660, t. 14 Junij // Savi/Viru värava kvartal
anno 1660 14. juunil

24. Bey Peter Schneider halten sich 3 lose weiber auff, weil sie aber bey der visitation nicht erschienen, mus billige nachfrage gehalten werden, was selbige vor personen, und wie sie sich in ihrem leben verhalten. // Peter Schneideri juures elavad 3 vaba naist, kuna nad aga visitatsiooni ajal kohale ei ilmunud, tuleb teha vajalikke järelepärimisi, mis isikutega on tegu ning kuidas nad end üleval peavad.
25. Item bey Matz Knewell soll auch ein lediges weib seyn, aus weißen hauß, auch niemandt zugegen gewesen. // Matz Knewelli juures pidavat ka olema üks vaba naine, sellest majast ei olnud samuti kedagi kohal.
26. In Johan von Wehren⁴² seinem krüge ist ein alt betagten mann, nahmens Henrich Katlasep, gehet nicht zum h(eiligen) nachtmahl. // Johan von Wehreni kõrtsis elab Henrich Katlasepa nimeline elatanud mees, ta ei käi armulaul.
27. Bey Mart Schuster sind 3 lose weiber, was die vor welche, mus nachgefraget werden. // Mart Schusteri juures on 3 vaba naist, kellega tegu, tuleb järele pärida.
28. Dietrich Spooock sein weib ist in Claus zur Haar⁴³ seinem krüge, gehet nebenst ihrem mann nicht zum h(eiligen) nachtmahl. // Dietrich Spooocki naine on Claus zur Haari kõrtsis, ta ei käi koos oma mehega armulaul.
29. Jürgen Hundts weibes schwester hat einen reuter geheyrahtet, und ist auff dem Tönnisberg

⁴⁰ Kaubasell, Tallinna kodanik 1649, †1690.

⁴¹ Tallinna kodanik 1645.

⁴² Kaubasell, Tallinna kodanik 1652, †1687.

⁴³ Kaubasell, Tallinna kodanik 1650.

geehliget worden. // Jürgen Hundti naiseõde läks mehele ratsaväelasele ning abielu sõlmiti Tõnismäel.

30. In Vesacks⁴⁴ krug ist ein altes deutsches weib, eine wittwe. Hat ihre tochter an einem schuster verheirathet, ist auff dem Thumb geehliget worden. // Vesacki kõrtsis on üks vana saksa naine, ta on lesk. Andis oma tütre naiseks ühele kingsepale, abielu sõlmiti Toompeal.
31. Sajianagka Jahn hat sich sambt seinem bruder bey der visitation nicht eingestellt. // Sajianagka Jahn koos oma vennaga ei ilmunud visitatsiooni ajal kohale.
32. Rein ein kerl auff Kniepers⁴⁵ grundt ist nicht bey der visitation gewesen, hat ein loses weib bey sich. // Rein, üks mees Knieperi krundilt, ei olnud visitatsiooni ajal kohal, tema juures on üks vaba naine.
33. Auff Thiel zur Högen⁴⁶ grundt sindt 3 lose weiber und 2 mägde, was die vor ein leben führen, kann nachgefraget werden. // Thiel zur Höge krundil on 3 vaba naist ja 2 teenijatüdrukut, mis elu nad elavad, võib järele pärida.
34. In Jürgen Bewermans⁴⁷ krug hält sich Johan von Börger⁴⁸ seine amme die hure auff. // Jürgen Bewermani kõrtsis elab Johan von Börgeri hoorast amm.
35. Erick Goliaht⁴⁹ in Höwels garten unter dem Duhm, ist in 3 jahren nicht zum h(eilgen) nachtmahl gewesen, läßet seine kinder auff dem Duhm tauffen und begraben. // Erick Goliaht Höweli aias Toompea all ei ole käinud 3 aastat armulaul, laseb oma lapsed ristida ja matta Toompeal.

I 385p

36. In der alten kupffer mühle sollen sich viele leichtfertige huren auffhalten, bey welchen soldaten stets ihr aus und eingehen halten, undt was sie guten leuten geraubet und abgestohlen haben, daselbsten verfreßen undt verschwenden. // Vanas vasepajas pidavat elama palju kergmeelseid hoori, kelle juures sõdurid sisse ja välja käivad, ning seda mida nad headelt inimestelt on röövinud ja varastanud, sealsamas ära õgivad ja maha prassivad.
37. Otza Henrich ein wohner in herr burgermeister Wangersheimen⁵⁰ kopfel bey den beyden teichen hat einen arbeits kerl namens Mart Kruß, bey sich eingehabt. Derselbe hat einem weibe die

⁴⁴ Tõenäoliselt hoopis Vegesack, viimased kuulused Tallinna kaupmeeste suguvõssa.

⁴⁵ Tegu on Tallinna kaupmeeste suguvõsaga.

⁴⁶ Kaubasell, Suurgildi oldermann, Tallinna kodanik 1644, †1671.

⁴⁷ Jürgen Beuermann, Tallinna kodanik 1638, †1657.

⁴⁸ Kaubasell pärit Lübeckist, Tallinna kodanik 1653, †1669.

⁴⁹ Goliaht = Koljat?

⁵⁰ Georg (Jörn) von Wangersen, aadliseisuses von Wangersheim, Tallinna raehärra 1611, bürgermeister 1626, †1654.

ehe zugesaget, und dieselbe beschwängert. Nach dem er aber verspuret, das weib gravita undt seine schande werde offenbahr werden, hat er sie verlaßen, undt sich an einer andern magd, aus Herman zur Mühlen seinen garten vor der Kleinen Strandtpforten,⁵¹ gehenget. Derselben auch die ehe zugesaget, und wie berichtet, soll ers mitt dieser braut nicht beßer machen, als mitt der vorigen. // Bürgermeister Wangersheimi mõlema tiigi juures asuva kopli elanikul, Otza Henrich'il, oli Mart Kruß'i nimeline töömees. Viimane lubas ühe naisega abielluda ja tegi talle lapse. Pärast seda, kui ta leidis, et naine on rase ja tema häbi saab avalikuks, jättis ta naise maha ning hakkas kokku elama ühe teise teenijatüdrukuga, Herman zur Mühleni aiast Väikese-Rannavärava ees. Sellega lubas ta samuti abielluda, ja nagu räägitakse, ei saavat ta selle pruudiga paremini toimima kui eelmisega.

38. Bey dem todtengräber Johan zu Hl. Johannis ist eine magd, so schwanger und annoch mitt ungedecktem heupte gehen soll. // Jaani seegikiriku surnumatja juures on üks teenijatüdruk, ta on rase, pidavat siiski käima katmata peaga.

39. In Wiltfangs⁵² garten bey Hl. Barbara ist des stadts trommenschlägers hure. // Wiltfangi aias Püha Barbara juures on linna trummilööja hoor.

40. In Lang Annen ihr logament vor der Karripforten <ist> in eine hure vom lande. // Lang Anne majas Karja värava ees on üks maalt pärit hoor.

Kurtzer auszug derer huren von anno 1660 dem 13. bis 14. Junij//

Lühike kokkuvõte hooradest anno 1660 13.–14. juunini

I 386

Relation

was bey negstgehaltener außenstädtcher visitation,

nemblich den 21 undt 22 Maj dieses 1666 jahres

in den 4 quartiren vorgefallen //

Aruanne, mis järgneval väljaspool linna peetud visitatsioonil, nimelt 21. ja 22. mail sellel 1666. aastal neljas kvartalis juhtus

Groß-, Klein<Strant>- undt Süster-Pforten quartier // Suure ja Väikese Rannavärava ning Nunne värava kvartal

1. In Röhmers⁵³ krüge vor der großen Strandtpforten liegt eine hure in sechswochen, welche 3 mahlen gehuret. // Röhmeri kõrtsis Suure Rannavärava ees lamab lapsevoodis üks naine, kes on 3 korda hooranud.

⁵¹ Vt. viide 40. Teadaolevalt ostis 1656 oma õe, Anna Riesenkaupff'i käest aia Nunne värava ees, vt. H. von zur Mühlen. Reval von 16. bis zum 18. Jahrhundert. Köln, Wien, 1985, lk. 130.

⁵² Võib-olla on tegu Hinrich Wiltfang'iga, kes oli kingsepasell Femern'ist Holsteinis.

⁵³ Tegum on kas Heinrich (Tallinna kodanik 1642) või Hermann Römer'iga (kodanik 1647, †1705), mõlemad olid Tallinna kaubaselid.

2. Auf dem graben in herr Dietrich Vormehrens⁵⁴ krüge ist ein weib, welche zum 4ten mahl ins huren kindbette lieget.⁵⁵ // Dietrich Vormehreni kõrtsis on üks naine, kes on neljandat korda hooralapsevoodis.
3. In Finhagens⁵⁶ krüge soll eines reuters hure sich aufhalten. // Finhageni kõrtsis pidavat elama ühe ratsaväelase hoor.
4. In Notbecks⁵⁷ krüge soll eine hure seyn, die mit den handwerckers bursen sich gemein machen soll. // Notbecki kõrtsis pidavat olema üks hoor, kes käivat läbi käsitöösellidega.
5. Thomas rahtssoldat und krüger in vorgedachtem Nohtbecks krüge, wird von vielen überzeuget, d(as) er ein ertzihurenwirt sey. Selbiger Thomas berichtet hin wiederümb, das Liesbeht ein altes weib wohnent hinter Röhmers krüge, ihre töchter solle zur hurerey angewehnen(?) ist betroffen.⁵⁸ Die älteste ist betroffen, das sie über ein bierfaß mit einem kerl unzucht getrieben, dem auch der degen in selbiger action ist abgenommen werden. // Raesödur ja kõrtsmik Thomas, eespool nimetatud Nohtbecki kõrtsist, on paljude arvates vana hooramajapidaja. Seesama Thomas teatab jällegi, et üks vana naine Liesbeht, kes elab Röhmeri kõrtsi taga, pidavat oma tütreid hoorama panema. Vanim tabati, kui ta ühe mehega õllevaadi peal kõlvatut asja tegi, viimaselt võeti tabamisel ka mõök ära.
6. In Hans Fonnes⁵⁹ krüge auf dem Reperbahn, bey dem tischler, ist eine schandlose person, gehet mit gepausten haube, führet ein ärgerliches leben. In selbigen logament ist noch eine andere hure, nahmens Marri. // Hans Fonne kõrtsis Kõismäel, tislari juures on üks häbitu isik, kes käib ringi puhvitud(?) tanuga ja elab kõlvatut elu. Samas elamus on veel üks teine, Marri-nimeline hoor.
7. In Hotfilters⁶⁰ krüge auf dem graben ist eine magd, welche ein zeitlang bey herr advocat Brünings⁶¹ gedienet, ist von Jochim Sieffers⁶² hart geschlagen, d(as) sie tödlich kranck lieget. // Hotfilter 'i kõrtsis linnavallikraavi juures on üks teenijatüdruk, kes mõnda aega teenis härra advokaat Brüningi juures, Jochim Sieffer lõi teda nii kõvasti, et ta lamab surmahaigena.
8. Über Trinto Magdlens hurenhauß wird sehr geklaget, das alda ein erschrecklich leben sol geführt werden. Auch ist der scharffrichter, meister Antoni, etzliche nächte daselbst gewesen, machet böße suspicion.⁶³ // Trinto Magdleni hooramaja üle kaevatakse kõvasti, et seal elatakse kohu-

⁵⁴ Diedrich Vermeeren (Ver Meer), kaubasel pärit Utrechtist, Tallinna kodanik 1654.

⁵⁵ Selle sissekande juurde on tehtud suures osas täiesti kustunud ja loetamatuks muutunud hilisem täiendus: NB! Ein huren kindt hat f. vorge.... wieder an einem wie.... bauren(?) (ver)kaufft(?), weches

⁵⁶ Vt. viide 34.

⁵⁷ Tegu on Tallinna kaupmeeste suguvõsaga.

⁵⁸ Teksti ümberkirjutamisel tekkinud viga.

⁵⁹ Hans Fonne *jun.*, kaubasel, Tallinna kodanik 1661.

⁶⁰ Vt. viide 35.

⁶¹ Johann Brüning oli pärit Vestfaalist, oli 1629 Tallinnas alamkohtusekretär, †1645. Võimalik, et siin mainitud advokaat Brüning oli keegi teine, nt. Johanni poeg. Tallinna kodanikeraamatus ühtegi Brüningi-nimelist aga ei esine.

⁶² Jochim Sivers, kaupmees pärit Lübeckist, Tallinna kodanik 1665.

⁶³ Selle sissekande juurde, lehe vasakule servale on tehtud suures osas täiesti kustunud ja loetamatuks muutunud hilisem täiendus: NB! Bey diese Trintn, ist ihr schwster(?) ein die... .. ist ihr man sol.... ..det wird, geschieben(?) haben.

tavat elu. Ka on timukas, meister Antoni, viibinud mõned ööd sealsamas, mis tekitab halbu kahtlusi.

9. Magdlen kerl gibt vor, sie habe mit Oll, einen mündrichs kerl, gehuret, der kerl soll es soweit gestehen, das er in vollem muht nur ein mahl bey ihr gelegen, hernacher nicht mehr.⁶⁴ // Magdleni mees toob enda vabanduseks, et naine hooras Olli, ühe mündrikuga, mees tunnistasvat nii palju, et maganud temaga päriselt ainult ühe korra, hiljem enam mitte.

I 386p

10. Bey Johan Bagge⁶⁵ sollen studenten einliegen, welche ein ruchlos leben führen, sind eben selbige, welche albereits einmahl von der stad verwiesen worden. // Johan Bagge juures pidavat peatuma tudengid, kes elavad nurjatut elu, needsamad, keda on juba varem linnast välja aetud.
11. Bey Mart Winter soll sich viel ungezogen volck aufhalten. // Mart Winteri juures pidavat peatuma palju häbitut rahvast.
12. Bey Peter Hilgart soll ein alt schwedisch weib seyn, gehet nicht zum h(eiligen) nachtmahl. // Peter Hilgarti juures pidavat olema üks vana rootsi naine, ta ei käi armulaul.
13. Die hure, welche mit dem Lübschen steuerman gehuret, ist vor der Züsterpforten in Stippels⁶⁶ krüge. // Hoor, kes hoorab Lübecki tüürimehega, on Nunne värava ees Stippeli kõrtsis.
14. Bey Nagkur Gert seiner witwen vor der Karripforten ist eine hure die mit reutern und anderen leuten sich gemein machen soll. NB! selbige ist schon mit 4 wochentlicher gefängnüss abgestrafet worden. // Nagkur Gerti lese juures Karja värava ees on üks hoor, kes pidavat läbi käima ratsaväelaste ja muude meesterahvastega. NB! Sedasinast on juba karistatud 4-nädalase vangistusega.

Inna Põltsam-Jürjo

(1969)

Lõpetanud 1992. a. Tartu ülikooli. 1996. a. *magister artium*. Alates 1993. aastast Ajaloo Instituudi teadur. Peamine uurimisvaldkond: kesk- ja varase uusaja linnaajalugu. Tegelenud ka Eesti vanema ajaloo allikate publitseerimisega.

⁶⁴ Selle sissekande juurde on tehtud suures osas kustunud ja loetamatuks muutunud hilisem täiendus: *Diese ist die obengemelte hure, die daß fürte(?) huren kindt ..ho hat(?)*.

⁶⁵ Tallinna kodanikeraamatus esineb Johan Bagge, kes sai kodanikuks 1687, †1693.

⁶⁶ Tegu on Tallinna kaupmeeste suguvõsaga.